

داستان‌ها و پیام‌ها در مثنوی

به ضمیمه صد حکایت منظوم

تألیف

دکتر سید مرتضی میرهاشمی

عضو هیئت علمی دانشگاه خوارزمی

شعری

سرشناسه	: میرهاشمی، مرتضی، ۱۳۳۷.
عنوان و نام پدیدآور	: داستان ها و پیام ها در مثنوی: به ضمیمه صد حکایت منظوم/ تالیف سید مرتضی میرهاشمی.
مشخصات نشر	: تهران: نشر علم، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری	: ۵۵۰ ص.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۲۲۴-۵۵۸-۱
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: واژه نامه.
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: مولوی، جلال الدین محمد بن محمد، ۶۰۴- - ۶۷۲ ق. مثنوی. - - نقد و تفسیر
موضوع	: شعر فارسی - - قرن ۷ ق.
موضوع	: شعر فارسی - - قرن ۷ ق. - - تاریخ و نقد
شناسه افزوده	: مولوی، جلال الدین محمد بن محمد، ۶۰۴- - ۶۷۲ ق. مثنوی. شرح
رده بندی کنگره	: PIR ۵۳۰۱/۵/۹۵۰۱۳۹۲
رده بندی دیویی	: ۱/۳۱ ف
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۲۱۳۷۴۰

نسخه

داستان و پیام ها در مثنوی

سید مرتضی میرهاشمی

(عضو هیئت علمی دانشگاه خوارزمی)

چاپ اول: ۱۳۹۲

تیراژ: ۱۱۰۰ نسخه

لیتوگرافی: کوثر

چاپ: رامین

مرکز پخش علم: خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، خیابان شهدای زاندارمیری

بن بست گرانفر، پلاک ۴، تلفن ۶۶۴۱۲۳۵۸

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

شابک ۹۷۸-۹۶۴-۲۲۴-۵۵۸-۱

فهرست

پیش‌گفتار.....	۱
بخش اول: دربارهٔ مولانا جلال‌الدین و آثارش.....	۳
آثار مولانا جلال‌الدین.....	۸
سخنی دربارهٔ مثنوی و داستان‌های آن.....	۹-۲۸۴
داستان‌های دفتر اول.....	۱۱-۳۵
داستان‌های دفتر دوم.....	۳۵-۷۳
داستان‌های دفتر سوم.....	۷۳-۱۳۱
داستان‌های دفتر چهارم.....	۱۳۱-۱۸۱
داستان‌های دفتر پنجم.....	۱۸۱-۲۲۸
داستان‌های دفتر ششم.....	۲۲۸-۲۸۴
بخش دوم: صد حکایت منظوم از مثنوی.....	۲۸۵-۴۸۸
حکایت عاشق شدن پادشاهی برکنیزکی و خریدن پادشاه کنیزک را.....	۲۸۷
حکایت مرد بقال و طوطی و روغن ریختن طوطی در دکان.....	۲۹۲
داستان پادشاه جهود که نصرانیان را می‌کشت از بهر تعصب.....	۲۹۳
حکایت پادشاه جهود دیگر که در هلاک دین عیسی سعی نمود.....	۳۰۱
قصهٔ بازرگان که طوطی او را پیغام داد به طوطیان هندوستان هنگام رفتن به تجارت.....	۳۱۱
داستان پیر چنگی با عمر (رض).....	۳۱۴

۳۱۸	قصه خلیفه بخشنده و اعرابی و زنش
۳۲۶	کبودی زدن قزوینی بر شانگاه صورت شیر را
۳۲۷	رفتن گرگ و روباه در خدمت شیر به شکار
۳۲۹	قصه مری کردن رومیان و چینیان در صورتگری
۳۳۰	خدا و انداختن خصم در روی علی کرم الله وجهه
۳۳۲	قصه همد و سلیمان
۳۳۳	طعنه زاج بر دعوی همد
۳۳۴	حکایت نحوی و کشتن بان
۳۳۴	حکایت آمدن میهمان پیش یوسف علیه السلام
۳۳۵	حکایت به عیادت رفتن کریم مصطفی رنجور
۳۳۶	حکایت لقمان با غلامان و خواجه تاشان
۳۳۷	هلال پنداشتن آن شخص خیال را در عهد عمر (رض)
۳۳۷	دزدیدن مارگیری ماری را از مارگیر دیگر
۳۳۸	التماس کردن همراه عیسی (ع) زنده کردن استخوانها از عیسی (ع)
۳۳۹	حکایت اندرز کردن صوفی خادم را در تیمار داشت بهیمة
۳۴۱	حلوا خریدن شیخ احمد خضرویه جهت غریمان به الهام حق
۳۴۳	حکایت خاریدن روستایی شیر را در تاریکی
۳۴۴	فروختن صوفیان بهیمة مسافر را جهت سماع
۳۴۶	تعریف کردن منادیان قاضی، مفلسی را گرد شهر
۳۴۷	حکایت آزمودن پادشاه دو غلام خویش را
۳۵۰	حکایت ذوالنون و دوستان
۳۵۱	امتحان کردن خواجه لقمان زیرکی لقمان را
۳۵۲	حکایت موسی و شبان
۳۵۴	حکایت رنجانیدن امیری خفته‌ای را که مار در دهانش رفته بود
۳۵۶	اعتماد کردن بر تملق و وفای خرس
۳۵۷	رفتن مصطفی (ع) به عیادت صحابی رنجور
۳۵۹	حکایت باغبان با صوفی و فقیه و علوی

فهرست

۳۶۰	حکایت بایزید و پیر وقت خویش
۳۶۱	حکایت عاقل مجنون‌نما
۳۶۲	حکایت محتسب و مست
۳۶۳	حکایت ابلیس و معاویه
۳۶۶	حکایت چهار هندو
۳۶۶	قصه کردن عزرا به کشتن مردی
۳۶۷	شکایت کردن پیری نزد طبیب از رنجوری‌ها
۳۶۷	قصه جوحی و کودک گریان بر جنازه پدر
۳۶۸	قصه اعرابی و ریلک در حوال کردن
۳۶۹	کرامات ابراهیم ادهم بر لب دریا
۳۷۰	طعنه زدن بیگانه در شیخ و جواب مرید شیخ او را
۳۷۱	حکایت موش و کشیدن مهار ستر
۳۷۲	کرامات آن درویش که در کشتی متهمش کردند
۳۷۳	حکایت درختی که هر که میوه‌اش خورد میمرد
۳۷۴	منازعت چهارکس جهت انگور
۳۷۵	دیدن حاجیان کرامات زاهد را در بادیه
۳۷۶	قصه خوردندگان پیل بچه از حرص و ترک نصیحت ناصح
۳۷۸	حکایت بانگ نماز بلال
۳۷۸	فریفتن روستایی شهریی را در دعوت کردن وی
۳۸۳	حکایت افتادن شغال در خم رنگ و دعوی طاوسی کردن
۳۸۴	حکایت مرد لافی و چرب کردن سبیل خود
۳۸۴	قصه خواب دیدن فرعون موسی را (ع) و تدارک اندیشیدن
۳۸۸	حکایت مارگیر که اژدهای فسرده را مرده پنداشت
۳۹۴	حکایت فیل و اختلاف کردن در چگونگی و شکل آن
۳۹۵	داستان عشق‌نامه خواندن عاشق در حضور معشوق
۳۹۶	حکایت شخصی که به دعا روزی حلال بی‌رنج می‌خواست
۴۰۱	مثال رنجور شدن آدمی به وهم تعظیم خلق

- ۴۰۴ حکایت زاهدی که در کوه خلوت کرده بود.
- ۴۰۶ قصه دقوقی و کراماتش
- ۴۱۱ حکایت دزد و کندن دیوار در نیم شب
- ۴۱۱ حکایت جوانی که از موسی (ع) خواست تا زبان بهایم را به او بیاموزد
- ۴۱۵ قصه وکیل صدر جهان که متهم شد و از بخارا گریخت
- ۴۲۰ حکایت عاشقی دراز هجرانی و بسیار امتحانی
- ۴۲۴ قصه دباغ که در بازار عطاران از بوی عطر بیهوش شد
- ۴۲۶ قصه هدیه فرستادن بلقیس از شهر سبا سوی سلیمان علیه السلام
- ۴۲۸ قصه درویش و به خراب دیدن مشایخ و درخواست از آنان
- ۴۳۰ حکایت فقیه و دزد که دستارش را ربود
- ۴۳۰ حکایت آن مدّاح که از جهت ناموس شکم مدوح می‌کرد
- ۴۳۲ قصه سُبْحانی ما أعظم شأنی گفتن ابو یزید
- ۴۳۳ قصه آبگیر و صیادان و سه ماهی عاقل و نیم عاقل و مغرور
- ۴۳۴ قصه طفل بر سر ناودان و بی‌قراری مادر
- ۴۳۵ خشم کردن پادشاه بر ندیم و شفاعت کردن شفیع وی را
- ۴۳۶ مطالبه کردن موسی علیه السلام حضرت را که خَلَقْتَ خَلْقاً فَأَهْلَكْتَهُمْ
- ۴۳۷ حکایت آن پادشاه‌زاده که پادشاهی حقیقی به وی روی نمود
- ۴۴۱ حکایت کافری که میهمان پیامبر (ص) شد
- ۴۴۴ حکایت آن اعرابی که سگ او از گرسنگی می‌مرد
- ۴۴۵ قصه حکیم و دیدن طاوسی که پر زیبای خود می‌کند
- ۴۴۷ قصه محبوس شدن آهو بچه در آخر خران
- ۴۴۸ قصه آن شخص که دعوی پیغمبری می‌کرد
- ۴۴۹ قصه ابتدای خلقت جسم آدم علیه السلام
- ۴۵۳ قصه ایاز و حجره داشتن او جهت چارق و پوستین
- ۴۵۵ حکایت در بیان توبه نصوح
- ۴۵۸ حکایت خر هیزم فروش و اسبان سلطانی
- ۴۵۹ حکایت شیخ محمد سر رزی غزنوی قدس الله سرّه

فهرست

۴۶۲	حکایت در جواب جبیری و اثبات اختیار
۴۶۲	حکایت کافری که گفتندش در عهد بایزید که مسلمان شو
۴۶۳	حکایت امیر می خواره و زاهد
۴۶۴	رفتن امیر خشم آلود برای گوشمال زاهد
۴۶۵	حکایت فرمان دادن شاه در شکستن گوهر
۴۶۷	حکایت صیادی که بخواستن در گیاه پیچیده بود
۴۶۹	حکایت آن شخص که دزدان قوچ و جامه‌اش دزدیدند
۴۷۰	حکایت عاشقی که در انتظار معشوق به خواب رفت
۴۷۱	حکایت امیر ترک مخمور و طلب کردن مطرب به وقت صبح
۴۷۲	داستان آن عجزه که روی خویش را گلگونه می ساخت
۴۷۳	حکایت رنجور و صوفی و قاضی
۴۷۵	طیره شدن قاضی از سیلی درویش
۴۷۷	حکایت سه مسافر مسلمان و ترسا و جهود
۴۸۰	حکایت دزدان شب و سلطان محمود
۴۸۳	داستان مرد وام‌دار و محتسب تبریز
۴۸۷	خطاب حق به عزرائیل
۴۸۹	بخش سوم: تعلیقات
۵۱۹	واژه‌نامه
۵۲۲	پی‌نوشت‌ها
۵۴۳	نمایه
۵۴۳	نام کسان
۵۴۷	نام جایها
۵۴۹	مشخصات مراجع

پیش‌گفتار

از وقتی که شعر به عنوان ابزاری کارآمد در دست شاعران صوفی قرار گرفت و بویژه پس از آنکه برخی از این شاعران با پدید آوردن منظومه‌های تعلیمی صوفیانه بر آن شدند تا از طریق شعر به بسط و نشر تعالیم صوفیه بپردازند و البته این کوشش آنان شعر و ادب فارسی را نیز دچار تحولی شگرف کرد، پای انواع و اقسام تمثیل و حکایت و قصه نیز در آثار آنان باز شد. سنایی غزنوی که از پیشگامان این عرصه به شمار می‌آید در منظومه حدیقه‌الحقیقه و شریعة الطریقه، که آن را به باب‌هایی چند تقسیم کرده و به مقوله‌های گوناگون اختصاص داده است، بارها از انواع تمثیل برای تلطیف مباحث نظری استفاده کرده است. در این شیوه که بعدها عطار نیز در دسته‌ای از مثنوی‌های خود چون اسرارنامه، الهی‌نامه، مصیبت‌نامه و منطق‌الطیر به‌طور گسترده از آن بهره برده است، غالباً در پی طرح موضوعی خاص و تشریح و بسط آن حکایتی برحسب تمثیل مورد استفاده شاعر قرار می‌گیرد و البته پیام و مقصود گوینده و زاوی داستان در پی نقل حکایت بی‌پرده و روشن بیان می‌گردد تا مخاطبان، که غالباً عامه مردمند، با دریافت پیام حکایت‌ها به تربیت و اصلاح نفس خویش بپردازند.

قصه و حکایت و داستان اگرچه در آثار نخستین پدیدآورندگان شعر تعلیمی صوفیانه چون سنایی و عطار صرفاً برای تأکید سخنان آنان در پرداختن به مقوله‌های گوناگون بود، اما رفته رفته کار بدان جا کشید که قصه‌ها تبدیل شدند به مدخل و دریچه‌ای برای ورود به مباحث گوناگون تصوف، چنانکه در مثنوی مولانا جلال‌الدین بخوبی مشهود است. مولانا برخلاف اسلاف خود که عمدتاً پای‌بند به حفظ سنت گویندگی و نویسندگی هستند بدین معنی که برای آثار خویش

مقدماتی را ترتیب می‌دهند و مناجات و نعت پیامبر(ص) و برخی موضوعات دیگر را در این بخش از آثار خود می‌آورند، مثنوی را با شکایت‌ها و حکایت‌های نی آغاز می‌کند و پس از ابیاتی چند که به نی‌نامه مشهور است، بی‌درنگ به سراغ داستان می‌رود و در واقع می‌توان گفت که مثنوی با داستان آغاز می‌شود و با داستان نیز به انجام خود می‌رسد. این قصه‌ها راه مولانا را برای ورود به مقوله‌های مختلف و متعدد باز می‌کند و شاعر غالباً در اثنای این قصه‌ها و گاه در پی آنها به طرح موضوعات گوناگون روی می‌آورد و هرچند وارد شدن به این موضوعات موجب می‌شود که شاعر بارها داستان را رها کند و پس از چندی دیگر بار بدان بازگردد، اما او با این شیوه‌ای که برگزیده پیوسته مخاطب خویش را هشیار نگاه می‌دارد و به او می‌نماید که اگرچه مثنوی سرشار است از قصه‌های گوناگون اما همه اینها در واقع چیزی نیستند جز ابزاری برای دست‌یابی به حقایقی که ورای آنهاست.

داستان‌های مثنوی و مقوله‌های متعددی که این قصه‌ها زمینه طرح آنها را فراهم می‌آورند به اندازه‌ای گسترده است که پرداختن به همه روایای آن مستلزم پدید آمدن آثار بسیاری است. شاید همین موضوع باعث شده که در طی سالیان متمادی کتب و مقالات فراوانی مرتبط با مثنوی و موضوعات گوناگون آن پدید آید و هرکس از منظری دیگر بدین اثر گراندتر بنگرد و از زاویه‌ای آن را مورد مطالعه قرار دهد.

هدف از تدوین این اثر آن بوده است که تصویری روشن از تمامی مثنوی و قصه‌های آن را فراروی دیدگان خواننده قرار دهد و بخش قابل ملاحظه‌ای از پیام‌های شاعر را نیز در ورای این داستان‌ها به نمایش بگذارد. در عین حال برای آنکه مشتاقان مثنوی بتوانند با شیوه بیان شاعر و سبک شاعری او آشنا گردند صد حکایت و داستان از تمامی مثنوی انتخاب شده که در بخش دوم کتاب آمده است. هرچند در این صد حکایت گریز از حکایات غالباً نادیده گرفته شده اما گه‌گاه برخی گریزهای کوتاه را برای نشان دادن شیوه و سبک شاعر حفظ کرده‌ام.

این مجموعه هرچند کتابی است که همه مشتاقان مثنوی می‌توانند از آن استفاده کنند اما به‌طور خاص برای دانشجویان ادبیات داستانی چه بسا کتابی مناسب و جمع‌وجور خواهد بود و آنها را در جریان همه قصه‌های مثنوی قرار خواهد داد. به هر روی خدای را بس شاکریم که ما را در پدید آوردن این اثر یاری نمود.

توفیق همواره از اوست

سید مرتضی میرهاشمی، فروردین ۱۳۹۲